

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Základy práva

Učební texty k semináři

Autoři:

JUDr. Pavel Koukal, Ph.D. (Masarykova univerzita v Brně)

Datum:

12. 3. 2010

Centrum pro rozvoj výzkumu pokročilých řídicích a senzorických technologií
CZ.1.07/2.3.00/09.0031

TENTO STUDIJNÍ MATERIÁL JE SPOLUFINANCOVÁN EVROPSKÝM SOCIÁLNÍM
FONDEM A STÁTNÍM ROZPOČTEM ČESKÉ REPUBLIKY

Obsah

1	Pojem práva a systém práva	2
1.1	Právo, morálka, náboženství	2
1.2	Prameny práva	3
1.3	Občanské právo	4
1.4	Zásady občanskoprávních vztahů	5
2	Občanskoprávní vztahy	7
2.1	Subjekty právního vztahu	8
2.1.1	Fyzické osoby	8
2.1.2	Právnícké osoby	9
2.1.3	Stát	10
2.2	Jednání subjektů práva	10
3	Předmět právního vztahu	12
4	Obsah právního vztahu	14
5	Právní úkony	15
6	Čas v občanském právu	17
6.1	Počítání času	17
6.2	Promlčení	17
6.3	Prekluze	18
7	Věcná práva	19

8	Závazkové právo	21
8.1	Vznik, změna zánik závazků	21
8.2	Nejčastější smluvní typy	22
9	Obchodní právo	25
9.1	Vybrané základní pojmy obchodního práva	25
9.1.1	Podnikatel	25
9.1.2	Podnikání	26
9.1.3	Obchodní společnosti	26
9.1.4	Obchodní závazkové vztahy	26

Pojem práva a systém práva

Právo je nejčastěji charakterizováno jako soubor závazných pravidel, které jsou vydány státními orgány ve zvláštní formě a mohou být vynuceny státněmocenskými prostředky (výkon rozhodnutí, výkon trestu odnětí svobody, udělení pokuty atd.)

Systém práva se již od dob římského práva dělí na právo soukromé a právo veřejné. Právo soukromé respektuje míru osobní svobody jednotlivce (soukromé zájmy), zatímco právo veřejné je zaměřeno na ochranu veřejného zájmu (např. ochrana veřejného zdraví, památková péče, ochrana životního prostředí) a veřejného pořádku. Dalším rozdílem je i skutečnost, zda jsou právní vztahy regulovány vztahy na principu rovnosti subjektů (právo soukromé) nebo na principu nadřízenosti a podřízenosti (právo veřejné).

K typicky soukromoprávním disciplínám patří: právo občanské (viz dále), obchodní (obchodní zákoník, zákon o podnikání na kapitálovém trhu, zákon o cenných papírech), pracovní (zákoník práce, zákon o zaměstnanosti) a právo duševního vlastnictví, u kterého se však právo soukromé prolíná s právem veřejným u práv průmyslových (autorský zákon, zákon o ochraně průmyslových vzorů, zákon o vynálezech a zlepšovacích návrzích atd.)

K veřejnoprávním odvětvím je nejčastěji řazeno: právo trestní (trestní zákoník a trestní řád), správní (správní řád, přestupkový zákon, zákon o obcích...), finanční (daňový řád, zákon o dani z příjmu, zákon o dani z přidané hodnoty...) a ústavní (Ústava, Listina základních práv a svobod, ústavní zákony).

1.1 Právo, morálka, náboženství

Jestliže demokracie bývá označována za „nejlepší ze všech špatných způsobů vládnutí“, právo lze označit za „nejvíce nákladný a nejméně účinný způsob regulace společenských vztahů“. Lidské chování je v běžném životě určováno především morálkou, zvyklostmi a náboženstvím. Lidé nekradou nikoliv proto, že to zakazuje ustanovení § 205 trestního zákoníku (zákon č. 40/2009 Sb.),

ale především proto, že jim to říká jejich svědomí a že k tomu byli vychováni. Kvalita a efektivita regulace společenských vztahů je tedy odvozená především od toho, jak členové společnosti dobrovolně jednají na základě morálních/zvykových pravidel. Současně platí, že čím více má společnost právních předpisů, tím hůře a nákladněji funguje.

Vzhledem k tomu, že většina lidí nechce mít s právem radši nic společného, neboť podvědomě cítí, že k právníkovi se chodí „*až když není jiné cesty, jak konflikt řešit*“, právo obvykle hraje svou roli až v případě, že běžné společenské regulátory selhávají. Právo tedy do jisté míry představuje „*ultima ratio*“ řešení mezilidských konfliktů.

Oproti morálce a náboženství, je právo specifické v tom, že je vytvořeno státní mocí a jeho vynucení je možné také provést za pomoci státní moci, a to většinou proti vůli adresáta nějakého pravidla chování.

1.2 Prameny práva

Základními typy pramenů práva jsou:

- a) **Normativní právní akt:** jedná se o výsledek legislativní činnosti státu (zákon, vyhláška, nařízení);
- b) **Soudní precedenty:** obecně závazné rozhodnutí soudu (tento pramen se uplatňuje především v angloamerickém právním systému a v právu Evropské unie);
- c) **Právní obyčej:** není výsledkem normotvorné činnosti státu, ale vzniká „*živelně*“ dlouhodobým chováním obyvatel (uplatňuje se především v angloamerickém právním systému);
- d) **Mezinárodní smlouvy:** jde o dominantní pramen práva zejména v právu mezinárodním.

V České republice lze prameny práva rozlišit podle právní síly jednotlivých předpisů.

Na prvním místě je třeba zmínit Ústavu České republiky (zákon č. 1/1993 Sb.) a Listinu základních práv a svobod (zákon č. 2/1993 Sb.). Zde jsou obsaženy základní zásady našeho státu (demokratické republikánské zřízení, ochrana základních práv a svobod, vymezení ústavních orgánů atd.), které jsou však často dále konkretizovány v předpisech nižší právní síly (v jednotlivých zákonech - například zákon o volbách do poslanecké sněmovny,

zákon o státním občanství atd.) Na stejné úrovni jako Ústava stojí ústavní zákony (např. ústavní zákon o bezpečnosti České republiky).

Pod těmito ústavními předpisy stojí zákony (například občanský zákoník) a zákonná opatření (ta může vydávat Senát v období, kdy je Poslanecká sněmovna rozpuštěna). Ještě níže jsou nařízení vlády (např. nařízení č. 258/1995 Sb., kterým se provádí občanský zákoník) a vyhlášky jednotlivých ministerstev (např. vyhláška Ministerstva zdravotnictví č. 440/2001 Sb., o odškodnění za bolesti a ztížení společenského uplatnění).

Zvláštním pramenem práva jsou obecně závazné vyhlášky obcí/krajů (tyto jsou vydávány v tzv. samostatné působnosti) a nařízení obcí/krajů (jsou vydávány v tzv. přenesené působnosti). Tyto předpisy upravují místní záležitosti územních samosprávných celků.

Důležitým pramenem jsou rovněž mezinárodní smlouvy, které byly ratifikovány Parlamentem, podepsány prezidentem a vyhlášeny ve Sbírce mezinárodních smluv. Tyto mezinárodní smlouvy mají aplikační přednost před zákonem (čl. 10 Ústavy). Jestliže tedy mezinárodní smlouva stanoví něco jiného než zákon, použije se mezinárodní smlouva.

V českém právu, jakožto právu kontinentálním, se za pramen práva nepovažují tzv. soudní precedenty. Opačný přístup je znám ze států tzv. angloamerického právního systému (USA, Velká Británie, Kanada), kde soudní precedenty hrají důležitější roli, než zákony. V českém prostředí však platí, že soudní rozhodnutí v zásadě zavazuje pouze účastníky sporu a rozhodnutí vyšších soudů, která jsou vydávána ve sbírkách soudních rozhodnutí tak mají podpůrnou úlohu a slouží k výkladu právních předpisů. Určitou výjimkou jsou rozhodnutí Ústavního soudu, která jsou dle čl. 89 odst. 2 Ústavy závazná pro všechny orgány a osoby.

1.3 Občanské právo

Občanské právo je samostatným právním odvětvím a je odvětvím typicky soukromoprávním. Někdy je označováno jako „*obecné právo soukromé*“, protože upravuje řadu základních institutů a navíc občanský zákoník je obecným zákonem vůči obchodnímu zákoníku a vůči zákonům v oblasti duševního vlastnictví.

Existuje celá řada pramenů občanského práva. Jednak jde o předpisy ústavní (Ústava a Listina základních práv a svobod), dál jde o občanský zákoník (zákon č. 40/1964 Sb., ve znění pozdějších předpisů), který obsa-

huje úpravu většiny institutů občanského práva. Z dalších pramenů se jedná např. o zákon o nájmu a podnájmu nebytových prostor (zákon č. 116/1990 Sb., ve znění pozdějších předpisů) nebo zákon o vlastnictví bytů (zákon č. 72/1994 Sb., ve znění pozdějších předpisů). Občanské právo upravuje následující okruhy společenských vztahů (§ 1 občanského zákoníku):

- a) **majetkové vztahy mezi fyzickými a právnickými osobami;**
- b) **majetkové vztahy mezi těmito osobami a státem;**
- c) **vztahy vznikající z práva na ochranu osobnosti.**

Občanský zákoník dále zmiňuje, že pokud se jedná o vztahy k výsledkům tvůrčí duševní činnosti, jsou tyto upraveny speciálními zákony (především autorským zákonem [zákon č. 121/2000 Sb., ve znění pozdějších předpisů], nebo zákonem o vynálezech a zlepšovacích návrzích [zákon č. 527/1990 Sb., ve znění pozdějších předpisů]).

1.4 Zásady občanskoprávních vztahů

Zásady jsou obecné právní kategorie, jakési pilíře daného právního odvětví, které jsou důležitým vodítkem pro výklad práva. Hrají svou roli v případech, kdy text právního předpisu je nejasný, a je třeba zvolit jeden z více možných výkladů. V tomto případě by měl být zvolen takový výklad, který bude nejvíce odpovídat zásadám právního odvětví.

Mezi hlavní zásady občanského práva patří:

- a) **Zásada autonomie vůle stran** - je charakterizována jako možnost subjektu zvolit si zda a jakou smlouvu uzavře, jaká práva si v ní sjedná, může zvolit formu právního jednání a současně si může vybrat osobu, se kterou do smluvního vztahu vstoupí. Tato obecná zásada má své limity, a to jednak v případech, kdy občanské právo chrání tzv. slabší smluvní stranu (spotřebitel, nájemce), jednak je od 1. září 2009 třeba respektovat povinnosti stanovené tzv. antidiskriminačním zákonem (zákon č. 198/2009 Sb.), který mj. zakazuje diskriminaci při prodeji zboží a poskytování služeb.
- b) **Zásada rovnosti** - účastníci občanskoprávních vztahů mají rovné postavení a žádný z nich není oprávněn jinému ukládat jednostranně povinnosti.

- c) Ochrana slabší strany** - v některých specifických případech zákon chrání slabší smluvní stranu (spotřebitel, nájemce). Zde se právní úprava snaží vyrovnat faktickou nerovnováhu na straně jednoho subjektu tím, že této osobě poskytuje zvýšenou ochranu (u nájemce jde především o taxativní výčet důvodů výpovědi ze strany pronajímatele; u spotřebitele jde například o právo odstoupit od smlouvy).
- d) Soulad s dobrými mravy** - právní úkon, který by se přičil dobrým mravům je neplatný. Právo tak reaguje na to, že určité jednání sice může být formálně bezvadné, ale v daném kontextu je nemorální (může jít například o lichevní smlouvu nebo o jiné zneužití práva).

Občanskoprávní vztahy

Ve společnosti vzniká celá řada vztahů, ne všechny jsou však upraveny právem (například „*právo*“ vyplývající z pozvání na večeři nebo na schůzku zakládá pouze vztah založený na společenských konvencích, nikoliv vztah právní). Za právní vztah je možné považovat takový společenský vztah, který je regulovaný nějakou právní normou (právním předpisem).

Jedno jednání (skutek) přitom může být upraveno ve více zákonech. Tak například osoba způsobí dopravní nehodu a dostane za ni v blokovém řízení pokutu (tento postup je upraven v přestupkovém zákoně, správním řádu, v zákoně o provozu na pozemních komunikacích). Při nehodě dojde vinou řidiče k usmrcení osoby (trestní zákon) a navíc pozůstalí uplatňují požadavek na náhradu nemajetkové újmy za ztrátu osoby blízké (občanský zákoník).

Vzhledem k tomu, že na jedno jednání je možné pohlížet z různých právních hledisek, je třeba vymezit, že za občanskoprávní vztah je považován takový vztah, který je regulován normami občanského práva.

Občanskoprávní vztahy se dělí na vztahy absolutní a relativní. Absolutní právní vztahy (typicky právní vztah vlastnický) jsou charakteristické tím, že na jedné straně má konkrétní subjekt právo (právo věc držet, užívat ji, brát z ní plody a užitky, převést ji na druhého) a na druhé straně vzniká povinnost pro všechny ostatní subjekty do tohoto práva nezasahovat.

Relativní právní vztahy (například nájemní vztah) se vyznačují tím, že zde vznikají konkrétní práva a povinnosti pouze mezi dvěma či více konkrétními subjekty. Konkrétnímu oprávnění jednoho subjektu pak odpovídá konkrétní povinnost druhého subjektu (pronajímatel má povinnost umožnit nerušený nájem, nájemce má povinnost platit nájemné a má právo věc užívat).

U každého právního vztahu existují tři základní prvky. Jedná se o subjekty; předmět, obsah.

2.1 Subjekty právního vztahu

Subjekt musí být nadán tzv. právní subjektivitou, která je definována jako způsobilost k právům a povinnostem (právní subjektivitu typicky nemá tzv. sdružení osob bez právní subjektivity dle § 829 občanského zákoníku, naopak právní subjektivitu má občanské sdružení, nadace nebo společnost s ručením omezeným).

Od právní subjektivity je třeba odlišit tzv. způsobilost k právním úkonům (lidově „*svéprávnost*“), tedy schopnost samostatně právně jednat (zavazovat se k právům a brát na sebe právní povinnosti - například schopnost uzavřít smlouvu).

Subjekty práva jsou tradičně děleny na následující kategorie:

- a) fyzické osoby;
- b) právnické osoby;
- c) stát.

2.1.1 Fyzické osoby

Fyzickou osobou je jednotlivec (člověk). Způsobilosti k právům a povinnostem fyzická osoba nabývá narozením a ztrácí smrtí. V jistých případech může mít tuto subjektivitu i nenarozené dítě (*nasciturus*) pokud se narodí živé a v rozhodné době již je prokazatelně počato.

Fyzické osobě nemůže být právní subjektivita ani odebrána ani omezena. Způsobilost k právům a povinnostem tak zaniká pouze smrtí. Pokud není možné zjistit okamžik smrti fyzické osoby ohledáním provedeným lékařem, je možné v některých případech použít institut prohlášení za mrtvého.

Způsobilost fyzické osoby k právním úkonům (*svéprávnost*) nevzniká již narozením, nýbrž postupně, podle stupně rozumového a volního vývoje. Plnou způsobilost k právním úkonům získává fyzická osoba dosažením zletilosti (dosažením 18 roku věku).

Narozdíl od způsobilosti k právům a povinnostem je možné způsobilost k právním úkonům omezit nebo dokonce fyzickou osobu této způsobilosti zbavit (v obou případech je to provedeno soudním rozhodnutím). Důvodem je buď

1. duševní choroba, která není jen přechodná, a díky níž není fyzická osoba vůbec schopná činit právní úkony (zde soud provede zbavení způsobilosti), nebo
2. duševní porucha, která není jen přechodná, anebo nadměrné požívání alkoholických nápojů nebo omamných prostředků či jedů, jež způsobuje, že osoba je schopna činit jen některé právní úkony (zde soud způsobilost k právním úkonům omezí a rozsah omezení určí v rozhodnutí).

V obou případech soud takové osobě ustanoví opatrovníka.

Fyzická osoba má též tzv. delikt ní způsobilost (jde o způsobilost nést následky vlastního protiprávního jednání). Této způsobilosti se nabývá podobně jako u způsobilosti k právním úkonům postupně (v plném rozsahu se jí nabývá zletilostí). U odpovědnosti za škodu (například rozbité okno, způsobené zranění atd.) potom v řadě případů platí, že odpovědnost nesou namísto dětí rodiče anebo jde o odpovědnost sdílenou (nesou ji rodiče společně se svými dětmi).

2.1.2 Právnícké osoby

Mezi právnícké osoby (§ 18 občanského zákoníku) patří:

- a) sdružení fyzických nebo právníckých osob (například občanské sdružení, akciová společnost),
- b) účelová sdružení majetku (nadace, nadační fondy),
- c) jednotky územní samosprávy (obce, kraje),
- d) jiné subjekty, o kterých to stanoví zákon (Pozemkový fond, státní podniky atd.)

Také u právníckých osob je možné rozlišit způsobilost k právům a povinnostem a způsobilost k právním úkonům. Zvláštností oproti osobám fyzickým je to, že obě způsobilosti vznikají u právníckých osob v plném rozsahu v jeden okamžik, a to při vzniku právnícké osoby. Již z povahy právníckých osob je tedy vyloučeno, aby způsobilosti k právním úkonům postupně nabývala společně se svým „rozumovým a volním vývojem“.

Pro založení právnícké osoby je nutná buď písemná smlouva, nebo základáci listina. Vznik právnícké osoby jako subjektu práva však není spjat s podpisem takové smlouvy (listiny), ale nastává až s účinností zápisu do některého rejstříku (nejčastěji jde o obchodní rejstřík nebo o rejstřík nadační).

Zatímco právní subjektivita fyzických osob zaniká smrtí, právnické osoby mohou být zrušeny např. dohodou, uplynutím doby, na kterou byly zřízeny, nebo splněním účelu, pro který byly vytvořeny. Po zrušení následuje likvidace osoby (je jmenován likvidátor, který vypořádá všechna práva a závazky) a následně dojde k zániku právnické osoby, který je opět spjat až s výmazem z příslušného rejstříku.

2.1.3 Stát

Jestliže v právních vztazích vystupuje stát, záleží na tom, v jaké „*rolí*“ se stát nachází. U veřejnoprávních vztahů stát figuruje v roli suveréna, který je oprávněn jednostranně ukládat druhým osobám povinnosti (uložení pokuty, povinnost provést nápravná opatření) a vymáhat dodržování právních norem.

V soukromoprávních vztazích (například prodej či pronájem pozemku) se stát nachází v pozici rovného s rovným a jeho postavení je tak obdobné jako u právnických osob. Za stát v soukromoprávních vztazích vystupují jednotlivé organizační složky státu (ministerstva, kancelář Senátu, kancelář Prezidenta republiky atd.)

2.2 Jednání subjektů práva

Každý ze subjektů práva vstupuje prostřednictvím svého jednání do řady právních vztahů. Toto jednání mohou uskutečnit fyzické a právnické osoby samy nebo je v mnoha případech též možné jednat v zastoupení prostřednictvím jiného subjektu (smluvní zastoupení).

Smluvní zastoupení vzniká na základě dohody o plné moci, přičemž samotná plná moc je pouze jakýmsi „*průkazem*“, kterým zmocnitel dává třetím osobám najevo, že zmocněnec je oprávněn jednat jeho jménem (proto také na plné moci nemusí být klauzule „*plnou moc přijímám*“).

Plná moc je rozlišována na:

- a) plnou moc generální a
- b) plnou moc speciální.

Plná moc generální (musí být vždy udělena písemně) je udělena zmocnitelem zmocněnci k provádění všech úkonů, které by jinak mohl provést sám zmocnitel. V případě plné moci speciální (může být i ústní), je tato udělena jen k jednomu, popřípadě několika úkonům.

Plná moc zaniká zejména provedením úkonů, k nimž plná moc směřovala, odvoláním zmocnitelem nebo vypovězením ze strany zástupce. Jednání právnické osoby je uskutečňováno buď přímo prostřednictvím jejích statutárních orgánů (například jednatel, děkan, vedoucí organizační složky státu), nebo některých pracovníků právnické osoby. Statutární orgán tedy nezastupuje při jednání právnickou osobu, ale právnická osoba jedná přímo prostřednictvím svých statutárních orgánů.

Co se týče možného udělení plné moci, platí zde prakticky stejné poznatky jako u zastoupení fyzických osob.

Předmět právního vztahu

Předmětem občanskoprávního vztahu jsou věci, práva a dále i jiné majetkové hodnoty (§ 118 občanského zákoníku). Co se týče věcí, jde o vše, co je odlišné od člověka a co slouží k potřebě lidí (zvíře je podle občanského práva také věcí).

Věci se dělí dle různých kategorií. Nejzákladnější je třídění na věci movité a nemovité. Nemovité věci jsou občanským zákoníkem charakterizovány jako pozemky a stavby, které jsou spojeny se zemí pevným základem (§ 119 odst. 2 občanského zákoníku). Za věci movité jsou pak považovány všechny ostatní věci, které nesplňují požadavky na věci nemovité.

Dalším dělení je kategorie věcí určených genericky/druhově (například peníze, obilí, hromada písku) a na věci určené individuálně (automobil, počítač, kráva). Toto dělení má svůj význam například u půjčky (§ 657 občanského zákoníku), kde je dlužník povinen vrátit věci stejné hodnoty a kvality, nemusí se však nutně jednat o tytéž věci, které mu byly půjčeny (například peníze). U nájmu naopak půjde vždy o nájem věcí určených individuálně (automobil, byt).

S problematikou věcí souvisí vymezení pojmů součástí věci a příslušenství věci. Součástí věci (§ 120 občanského zákoníku) je vše, co k ní z její povahy náleží a nemůže od ní být odděleno, aniž by se tím věc znehodnotila. Součástí věci tak bude klasický motor u osobního automobilu, který je s autem pevně spojen, a po jeho vymontování by došlo ke znehodnocení (znefunknění) automobilu. Znehodnocení však nemusí být pouze znehodnocení funkční, ale i znehodnocení majetkové nebo estetické.

Příslušenství věci (§ 121 občanského zákoníku) je definováno tak, že jde o samostatnou věc, která náleží vlastníkově věci hlavní a je jí určena k tomu, aby byla užívána trvale s hlavní věcí. U automobilu půjde o rezervu, lékařničku, střešní nosiče atd. U bytů jsou jejich příslušenstvím vedlejší místnosti a prostory určené k tomu, aby byly s bytem užívány. V případě pohledávky jsou za její příslušenství považovány úroky, úroky z prodlení, poplatek z prodlení a náklady spojené s jejím uplatněním.

Z pohledu součásti věci je důležité se dále zmínit o vztahu pozemku a stavby na něm stojící. Podle českého právního řádu není stavba považována za součást pozemku. V případě stavby tedy může nastat situace, že vlastnictví pozemku a stavby bude odlišné. Pokud bude postavena stavba na cizím pozemku, aniž by vlastník stavby měl ošetřeno právo na pozemku stavbu umístit, bude se jednat o stavbu neoprávněnou (§ 135c občanského zákoníku), která může být případně na náklady vlastníka stavby odstraněna.

Od neoprávněné stavby je třeba odlišit stavbu nepovolenou. Zde jde o stavbu postavenou bez stavebního povolení nebo ohlášení, přičemž režim odstranění nepovolené stavby se bude řídit stavebním zákonem (zákon č. 183/2006 Sb., ve znění pozdějších předpisů).

Obsah právního vztahu

Obsahem právního vztahu jsou jednotlivá práva a povinnosti (u závazků jde typicky o případ, kdy věřitel má právo na nějaké plnění a dlužník má povinnost plnění poskytnout). Práva povinnosti mohou být stanovena buď přímo zákonem, nebo si je mohou účastníci mezi sebou upravit smluvně. Od některých ustanovení zákona se však ve smlouvě nelze odchýlit (tzv. kogentní ustanovení).

Jednou z vlastností subjektivního práva je tzv. právní nárok, který znamená, že právo je vynutitelné za pomoci státní moci (typicky u soudu). Tímto nárokem jsou vybavena až na určité výjimky (např. práva z her a sázek mezi občany) prakticky všechna subjektivní práva. V případě, že nárok neexistuje od samého počátku (např. u závazku zaplatit prohru z mariáše), nebo následně zanikne (při uplatnění námitky promlčení ze strany dlužníka), neznamená to ještě, že automaticky zaniká i samotné právo. Proto pokud dlužník i po zániku nároku dobrovolně plní, jedná se o řádné plnění po právu a nemůže následně chtít své plnění zpět.

Právní úkony

Právní úkon (právní jednání) je definován občanským zákoníkem jako projev vůle, který směřuje ke vzniku, změně nebo zániku těch práv a povinností, které s ním právní předpisy spojují.

Právní úkony je možné členit na:

- a) **Jednostranné** - jedná se o projev vůle jen jedné strany. Příkladem může být odstoupení od smlouvy, výpověď nebo plná moc.
- b) **Dvoustranné (smlouvy)** - skládají se ze dvou jednostranných právních úkonů (návrh na uzavření smlouvy, přijetí návrhu na uzavření smlouvy), které jsou obsahově shodné.

U každého právního úkonu jsou rozlišovány jeho pojmové znaky.

Těmito znaky jsou: projev vůle, zaměření projevu vůle, uznání projevu vůle právním řádem a nastoupení následků, které byly tímto projevem zamýšleny. Po naplnění těchto pojmových znaků právní úkon obecně vzniká.

U jednostranných právních úkonů adresovaných, u nichž právo počítá s tím, že projev vůle musí dojít do sféry adresáta, však dochází ke vzniku úkonu až v okamžiku, kdy adresát má možnost se s obsahem úkonu seznámit (například výpověď z nájmu bytu musí být doručena nájemci, aby vůbec vznikla). U jiných jednostranných právních úkonů (tzv. neadresovaných - závěť, veřejný příslib) právní úkon vzniká v okamžiku, kdy je učiněn (tj. splňuje pojmové znaky).

K tomu, aby právní úkon mohl vyvolávat právní následky, je třeba, aby byl tzv. platný a účinný.

Platnost právního úkonu závisí na tom, zda splňuje všechny zákonné náležitosti. Zejména se posuzuje, zda úkon činil právně způsobilý subjekt, zda jeho vůle byla svobodná, vážná a prostá omylu, zda projev vůle byl srozumitelný a určitý nebo zda právní úkon neobcházel zákon či se nepřičil dobrým mravům.

Účinným se právní úkon stává, když vyvolává právní následky. U smluv je to obvykle v okamžiku, kdy je smlouva podepsána, nicméně strany mohou vázat účinky smlouvy až k určitému datu nebo na splnění nějaké podmínky (typicky u tzv. výhrady vlastnictví dojde k přechodu vlastnického práva na kupujícího až po zaplacení kupní ceny).

Čas v občanském právu

6.1 Počítání času

Čas může být určen jednak jako datum a jednak jako lhůta (uplynutí ohraničeného časového úseku). Čas hraje v občanském právu význam zejména při počítání promlčecích a prekluzivních lhůt, lhůt pro splatnost závazku nebo lhůt pro vydržení.

Jednotlivé lhůty mohou být stanoveny na dny, týdny, měsíce nebo roky (§ 122 občanského zákoníku). U lhůt určených podle dní, počíná lhůta běžet dnem, který následuje po události, která je rozhodující pro její počátek (například pokud někomu ve středu půjčím na deset dní peníze, lhůta pro vrácení začne běžet ve čtvrtek) a končí uplynutím posledního dne lhůty. U lhůt určených podle týdnů, měsíců nebo let, počíná lhůta běžet opět dnem, který následuje po události, jež zakládá počátek (u smlouvy o půjčce na týden, která byla uzavřena ve středu, začne lhůta běžet ve čtvrtek) a skončí dnem, který se svým číslem nebo pojmenováním shoduje se dnem, který určoval počátek běhu lhůty (u smlouvy o půjčce na týden, která byla uzavřena ve středu, lhůta skončí příští středu). Jestliže by lhůta byla určena podle měsíců a konec by měl skončit dnem, který v kalendáři neexistuje (například 30. únor), skončí lhůta posledním dnem v měsíci.

Pokud konec lhůty připadne na sobotu, neděli popřípadě státem uznaný svátek, je za konec lhůty považován nejbližší pracovní den, který následuje (lhůta má skončit v sobotu, ale skončí až v pondělí).

6.2 Promlčení

Promlčením se rozumí stav, kdy se vlivem uběhnutí určitého časového období právo „oslabí“ (§§ 100 až 114 občanského zákoníku). Uplynutím promlčecí lhůty (obecně se jedná o lhůtu tří let) vzniká právo dlužníka vznést námitku promlčení. Samotné právo věřitele na plnění tak trvá nerušeně dál, a to až do okamžiku, kdy dlužník námitku promlčení vznese u soudu. Pokud by se tak

stalo, soud nemůže právo přiznat (tj. nelze právo vymoci soudní cestou). I poté však právo trvá dál, a pokud by dlužník dobrovolně plnil, jednalo by se o plnění po právu (stejně tak je možné promlčené pohledávky oboustranně započíst).

6.3 Prekluze

Zatímco k promlčení soud přihlédne jen k námitce dlužníka, u prekluze (§ 583 občanského zákoníku) soud musí k uplynutí doby přihlédnout z úřední povinnosti (tj. i tehdy, když na to dlužník neupozorní). V případě uplynutí prekluzivní lhůty se právo neoslabuje, ale zaniká. Plnění, které by bylo poskytnuto po uplynutí prekluzivní lhůty je považováno za bezdůvodné obohacení. Typickým příkladem prekluzivní lhůty je zákonná reklamační lhůta (24 měsíců u spotřebního zboží). Pokud by ze strany prodávajícího došlo k opravě či výměně věci po uplynutí reklamační lhůty, byl by oprávněn požadovat plnění nazpět.

Věcná práva

Věcná práva jsou typická absolutní práva, která působí proti všem (všechny osoby mají povinnost zdržet se zasahování do věcných práv). Do kategorie věcných práv jsou řazeny:

1) Vlastnické právo (§§ 123 až 135c občanského zákoníku)

Vlastnické právo může vzniknout pouze k hmotným předmětům (movitým a nemovitým věcem). Vlastníkovi vzniká společně se vznikem vlastnického práva nejen řada práv (právo věc držet, užívat, brát z ní plody, disponovat s věcí, případně ji i zničit), ale i povinností (platí zásada zákazu zneužití vlastnického práva, vlastník nesmí obtěžovat své sousedy nebo znečišťovat životní prostředí). Vlastnické právo nabývá vlastník v různém okamžiku podle toho, zda se jedná o věc movitou či nemovitou (u převodu nemovité věci, která se eviduje v katastru nemovitostí, vzniká vlastnické právo až vkladem do katastru nemovitostí; u převodu věcí movitých se nabývá vlastnické právo převzetím věci). Vlastnického práva může být osoba zbavena (nebo omezena v jeho výkonu) při vyvlastnění věci, které je možné provést jen za velmi specifických podmínek stanovených zákonem č. 184/2006 Sb., o vyvlastnění, ve znění pozdějších předpisů. Obecně platí, že vyvlastnit nějakou věc je možné pouze na základě zákona, ve veřejném zájmu, pokud není možné dosáhnout účelu vyvlastnění jinak, za náhradu a jen pro účel, který zákon stanoví. — Vlastníkem může být buď jeden subjekt, nebo je možné, aby jednu věc vlastnilo více osob. V takovém případě se bude jednat o spoluvlastnictví. Spoluvlastnictví může existovat ve dvou formách:

2) Podílové spoluvlastnictví (§§ 136 až 142 občanského zákoníku)

Každý ze spoluvlastníků zde vlastní ideální podíl na věci. Podíl nezakládá právo užívat konkrétní část věci, ale pouze představuje míru, v jaké se spoluvlastník podílí na rozhodování o společné věci. Z úkonů spojených se společnou věcí jsou všichni spoluvlastníci oprávněni a povinni společně a nerozdílně. V případě zániku spoluvlastnictví je možné spoluvlastnictví vyřádat buď dohodou, nebo soudem.

3) Společné jmění manželů (§§ 143 až 151 občanského zákoníku)

Společné jmění manželů vzniká uzavřením manželství. Oproti podílovému spoluvlastnictví zde neexistují podíly, ale oba manželé mají stejné vlastnické právo k téže věci. Do společného jmění manželů nespadá pouze majetek, ale také závazky (dluhy). Rozsah společného jmění manželů může být smluvně upraven (smlouva musí mít formu notářského zápisu). Společné jmění manželů zaniká se zánikem manželství, a poté musí dojít k jeho vyřádkování. Za trvání manželství společné jmění manželů zaniká prohlášením konkursu na majetek jednoho z manželů nebo v případě, že by soud rozhodl v trestním řízení o propadnutí majetku.

4) Držba (§§ 129 až 131 občanského zákoníku)

Držba má svůj význam v případech, kdy se konkrétní osoba domnívá, že je vlastníkem, ačkoliv tomu tak ve skutečnosti není (například osoba, která si v bazaru koupí kradenou věc není vlastníkem věci, ale pouze držitelem). Důležité je rozlišovat, zda jde o držbu oprávněnou nebo neoprávněnou. Oprávněným držitelem je ten, kdo drží věc v dobré víře, že mu s přihlédnutím ke všem okolnostem věc patří (viz uvedený případ). Neoprávněným věřitelem je osoba, která v dobré víře není (například pokud někdo najde na ulici mobilní telefon a nevrátí ho vlastníkově nebo ho nedá do ztrát a nálezů na obci). U věci drženy v dobré víře je po určité době možné tzv. vydržet vlastnické právo. Občanský zákoník stanovuje vydržecí dobu odlišně pro věci movité (3 roky) a nemovité (10 let).

5) Věcná práva k věci

Jedná se především o věcná břemena (např. právo čerpat vodu ze studny na sousedním pozemku) a dále o právo zástavní (lidově „hypotéka“) a zadržovací. Podstatou je zde oprávnění třetí osoby legálně zasahovat do vlastnického práva někoho jiného.

Závazkové právo

8.1 Vznik, změna zánik závazků

Závazkové právo souvisí s oprávněním vlastníků disponovat s věcmi nebo právy (např. převádět vlastnické právo). Závazkové vztahy jsou typicky vztahy relativními, protože vznikají mezi konkrétně určenými subjekty (právu jedné strany odpovídá povinnost strany druhé).

Závazky mohou vzniknout nejen ze smluv, ale i z bezdůvodného obohacení (například povinnost vrátit plnění z neplatné smlouvy) a z odpovědnosti za škodu (povinnost nahradit škodu). U závazkových vztahů se používá specifická terminologie k označení stran. Na jedné straně vystupuje věřitel (ten má právo na plnění) a na druhé dlužník (ten má povinnost plnit). Povinnost plnit je označována jako dluh, právo na plnění je označováno jako pohledávka.

Dlužník má povinnost splnit svůj závazek řádně a včas, jinak se dostává do prodlení a v určitých případech (peněžitě plnění) je tak povinen platit úroky z prodlení. Pokud by nicméně dlužník splnil svůj dluh pouze částečně, je věřitel povinen tuto část přijmout.

Pokud dlužník nesplní dluh řádně, nastupuje tzv. odpovědnost za vady. Platí, že věřitel (např. kupující) musí u dlužníka (např. prodávajícího) uplatnit tzv. reklamaci, v níž uvede, jakou vadu věc má a jaký nárok z odpovědnosti za vady věřitel uplatňuje (například opravu věci, vrácení zboží atd.) Obecně platí, že dlužník odpovídá pouze za vady, které věc měla v okamžiku plnění (např. při předání věci). V určitých případech (spotřební zboží) zákon konstruuje tzv. zákonnou záruku, kdy dlužník (prodávající) odpovídá za vady, které se na věci vyskytnou v určité lhůtě po poskytnutí plnění (24 měsíců po převzetí zboží).

Zánik závazku nastává v ideálním případě jeho splněním. K tomu, aby se tak stalo musí ale dlužník závazek splnit nejen včas, ale i řádně. Dále závazek zaniká zejména započtením, dohodou, výpovědí nebo např. smrtí dlužníka nebo věřitele u závazků, které jsou vázány na jejich osobu.

U závazků může také dojít k jejich změně:

- a) **Změna u některého ze subjektů** (typickým případem je postoupení pohledávky nebo převzetí dluhu).
- b) **Změna v obsahu nebo předmětu závazku** (typickým případem je prodlení dlužníka nebo naopak prodlení věřitele).

U závazkových vztahů je často ke zvýšení právní jistoty účastníků využíván některý ze zajišťovacích prostředků. Občanský zákoník upravuje např. institut smluvní pokuty, ručení nebo zástavní právo (lidově „*hypotéka*“).

8.2 Nejčastější smluvní typy

K nejdůležitějším smluvním typům je možné řadit:

a) **Kupní smlouva** (§ 588 a násl. občanského zákoníku).

Prodávající se touto smlouvou zavazuje, že předá kupujícímu předmět koupě a kupující se zaváže předmět koupě převzít a zaplatit za něj kupní cenu. Vlastnické právo u kupní smlouvy přechází na kupujícího buď předáním věci (obecně u věcí movitých), vkladem do katastru nemovitostí (u nemovitostí evidovaných v katastru nemovitostí) nebo účinností smlouvy (u nemovitostí neevidovaných v katastru nemovitostí). U movitých věcí může být dále sjednána tzv. výhrada vlastnictví, kdy vlastnické právo přejde až úplným zaplacením kupní ceny, u samoobslužného prodeje dochází rovněž k přechodu vlastnického práva až zaplacením kupní ceny u pokladny.

b) **Darovací smlouva** (§§ 628 až 630 občanského zákoníku)

Jde o bezúplatný převod vlastnického práva, darovací smlouva proto neobsahuje protiplnění. Dárce z tohoto důvodu ani neodpovídá za vady předané věci. Pouze v případě, že dárce neupozornil na určitou vadu, je obdarovaný oprávněn věc vrátit. Dárce se po obdarovaném může domáhat vrácení daru, pokud se obdarovaný chová k němu nebo členům jeho rodiny tak, že tím hrubě porušuje dobré mravy.

c) **Smlouva o výpůjčce** (§§ 659 až 662 občanského zákoníku)

Smlouvou o výpůjčce vznikne vypůjčiteli právo věc po dohodnutou dobu bezplatně užívat. Půjčitel je povinen předat vypůjčiteli věc ve stavu, který je způsobilý k řádnému užívání. Vypůjčitel je oprávněn užívat věc řádně a v souladu s účelem, který byl ve smlouvě dohodnut nebo kterému obvykle slouží; je povinen chránit ji před poškozením, ztrátou nebo zničením. Vypůjčitel je povinen věc vrátit, jakmile ji nepotřebuje, nejpozději však do konce

stanovené doby zapůjčení. Půjčitel může požadovat vrácení věci i před skončením stanovené doby zapůjčení, jestliže vypůjčitel věc neužívá řádně nebo jestliže ji užívá v rozporu s účelem, kterému slouží.

d) Smlouva o půjčce (§§ 657 až 658 občanského zákoníku)

Smlouvou o půjčce přenechává věřitel dlužníkovi věci určené podle druhu (např. peníze, obilí, písek) a dlužník se zavazuje vrátit po uplynutí dohodnuté doby věci stejného druhu. Při půjčce peněžité lze dohodnout úroky (není to však povinnost, potom jde o bezúročnou půjčku). Při půjčce nepeněžité lze ujednat místo úroků plnění přiměřeného většího množství nebo věcí lepší jakosti.

e) Nájemní smlouva (§§ 663 až 723 občanského zákoníku)

Nájemní smlouvou jedna osoba (pronajímatel) přenechává za úplatu jiné osobě (nájemci) věc, aby ji dočasně užívala nebo z ní brala užitky. Úplata se nazývá nájemným. Předmětem nájmu může být movitá věc (automobil), nemovitá věc (dům, pozemek), byt nebo nebytový prostor (není zde rozhodné, zda jde o bytovou jednotku podle zákona o vlastnictví bytů; lze tedy pronajmout i byt, který právně tvoří součást domu). V případě nájmu bytu je nájemce zvláštním způsobem chráněn (především při ukončení nájemního vztahu výpovědí). Nájem a podnájem nebytových prostor je upraven v zákoně č. 116/1990 Sb., o nájmu a podnájmu nebytových prostor.

Povinnosti pronajímatele směřují zejména k naplnění účelu nájemní smlouvy, tj. ke splnění jeho závazku přenechat nájemci užívání nájemního předmětu. Za tím účelem stanoví zákon zejména tyto povinnosti pronajímatele: povinnost odevzdací (povinnost nájemci předat věc), povinnost udržovací (udržovat věc ve stavu způsobilém ke sjednanému užívání), povinnost zdržet se zásahu do řádného užívání věci nájemcem. K oprávněním pronajímatele patří především právo na to, aby věc byla nájemcem užívána řádně a aby byla po skončení nájmu vrácena. Pronajímatel má dále právo na řádné a včasné placení nájemného.

K právům nájemce patří zejména právo na odevzdání věci a na její řádné a nerušené užívání. K povinnostem nájemce patří povinnost řádného užívání (jakékoliv změny na pronajaté věci je nájemce oprávněn provádět jen se souhlasem pronajímatele), povinnost platit řádně a včas nájemné a po skončení nájmu věc vrátit, resp. vyklidit.

Nájem nejčastěji končí výpovědí (ať již ze strany pronajímatele nebo nájemce). Dále nájem může skončit také tzv. odstoupením od smlouvy nebo dohodou. U výpovědi z nájmu bytu se uplatňuje zvýšená ochrana nájemce,

a proto pronajímatel může vypovědět nájem bytu pouze z důvodů, které stanoví zákon, a v určitých případech potřebuje k výpovědi souhlas soudu. U nájmu nebytových prostor se zvýšená ochrana nájemce neuplatňuje.

Obchodní právo

Obchodní právo upravuje právní postavení podnikatelů, obchodních společností a dále upravuje závazkové vztahy, které při podnikání vznikají. Základním pramenem obchodního práva je obchodní zákoník (zákon č. 513/1991 Sb., ve znění pozdějších předpisů).

Mezi občanským a obchodním zákoníkem platí tzv. vztah speciality. Znamená to, že speciální právní úprava v obchodním zákoníku má přednost před úpravou v zákoníku občanském. Pokud tedy podnikatel při výkonu své podnikatelské činnosti způsobí škodu, nebude rozhodující, zda ji způsobil zaviněně (což je předpoklad u občanského zákoníku), protože obchodní zákoník zavinění nevyžaduje. Obdobně pokud bude podnikatel při svém podnikání uzavírat kupní smlouvu ohledně koupi movité věci, použije se úprava v obchodním zákoníku. Naopak pokud by podnikatel kupoval nemovitost, použije se úprava v občanském zákoníku, protože obchodní zákoník v tomto směru speciální úpravu neobsahuje.

9.1 Vybrané základní pojmy obchodního práva

9.1.1 Podnikatel

Podnikatelem je (§ 2 odst. 2 obchodního zákoníku):

- a) osoba zapsaná v obchodním rejstříku (např. akciová společnost, společnost s ručením omezeným),
- b) osoba, která podniká na základě živnostenského oprávnění (podnikající fyzická osoba),
- c) osoba, která podniká na základě jiného než živnostenského oprávnění podle zvláštních předpisů (například advokát, soukromý lékař, auditor atd.),
- d) osoba, která provozuje zemědělskou výrobu a je zapsána do evidence podle zvláštního předpisu (podnikající soukromý zemědělec).

9.1.2 Podnikání

Podnikání (§ 2 odst. 1 obchodního zákoníku) je definováno jako soustavná činnost prováděná samostatně podnikatelem vlastním jménem, na vlastní odpovědnost za účelem dosažení zisku. Při podnikání dochází ke vzniku řady právních úkonů (nejčastěji kupní smlouva). Pro platnost právních úkonů v obchodním právu není rozhodující, zda určité osobě je zakázáno podnikat nebo nemá oprávnění k podnikání.

9.1.3 Obchodní společnosti

Obchodní společnosti jsou právnické osoby a dělí se na kapitálové (společnost s ručením omezeným, akciová společnost) a osobní (veřejná obchodní společnost, komanditní společnost). Základním rysem osobních společností je neomezené osobní ručení společníků za závazky společnosti (společníci osobních společností tak ručí za závazky společnosti celým svým majetkem). U kapitálových společností společníci za závazky společnosti ručí buď pouze omezeně (u společnosti s ručením omezeným jde o ručení do výše nesplaceného vkladu na tzv. základním kapitálu) nebo vůbec (typicky u akciových společností).

Zvláštním případem je družstvo, které je taktéž právnickou osobou, a je charakteristické tím, že za porušení svých závazků odpovídá celým svým majetkem. Členové neručí za závazky družstva, stanovy však mohou určit, že členové družstva nebo někteří z nich mají vůči družstvu do určité výše povinnost krýt ztráty družstva.

U obchodních společností je stejně jako u jiných právnických osob třeba odlišovat založení a samotný vznik. Obchodní společnost je založena společenskou smlouvou nebo zakladatelskou listinou (pokud ji zakládá pouze jediný zakladatel), která obvykle musí být sepsána ve formě notářského zápisu. Společnost však vzniká až zápisem do obchodního rejstříku.

Před zánikem obchodní společnosti musí dojít nejdříve k jejímu zrušení, likvidaci a teprve poté dojde k zániku, který je vázán na výmaz společnosti z obchodního rejstříku.

9.1.4 Obchodní závazkové vztahy

Obchodním zákoníkem se řídí:

a) závazkové vztahy mezi podnikateli, které se týkají jejich podnikatelské

činnosti

- b)** vztahy mezi podnikateli a státem, pokud se týkají zabezpečování veřejných potřeb
- c)** některé vybrané vztahy (např. smlouva o úvěru) bez ohledu na to, kdo je smluvní stranou
- d)** vztahy mezi podnikatelem a nepodnikající osobou, pokud si to strany smluví.

V obchodních závazkových vztazích se obecně neuplatňují ustanovení, která chrání slabší smluvní stranu. Pokud by si však podnikatel se spotřebitelem dohodli, že se smlouva bude řídit obchodním zákoníkem, budou současně platit i zvláštní podmínky, kterými občanský zákoník chrání spotřebitele.

Centrum pro rozvoj výzkumu pokročilých řídicích a senzorických technologií
CZ.1.07/2.3.00/09.0031

Ústav automatizace a měřicí techniky
VUT v Brně
Kolejní 2906/4
612 00 Brno
Česká Republika

<http://www.crr.vutbr.cz>
info@crr.vutbtr.cz